

Araştırma Makalesi / Research Paper

CAFER CABBARLI'NIN EDEBÎ FAALİYETLERİ VE AYDIN DRAMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Sevinç AKSAY ALBUZ*

Öz

Azerbaycan'da çok sevilen, hakkında pek çok inceleme ve araştırma yapılmış olan, Azerbaycan edebiyatındaki anlam ve öneminin daha iyi anlaşılması için adına anma programları düzenlenen, evi müze hâline dönüştürülen Cafer Cabbarlı'nın eserlerinin Türkiye Türkçesine aktarılması ve incelenmesi ile Türk edebiyatında da tanınması önemlidir.

Cafer Cabbarlı, genel olarak aşk, vatan sevgisi, özgürlük, eşitlik ve adalet, bireysel haklar, kadın sorunları, kadın erkek eşitliği, halkın eğitimi, irtica ve din istismarı, tiyatro sorunları gibi konuları ele alan şiirleri, hikâye ve dramaları ile Azerbaycan edebiyatının önemli edebî şahsiyetlerinden biridir. Üstelik eserlerini fakirlikle geçen gençlik yıllarında, henüz on altı yaşındayken yazmaya başlamıştır.

Cabbarlı'nın *Aydın* eseri, yazarın diğer araştırmacılar tarafından üç döneme ayrılan edebî kişiliğinin ikinci dönemini en iyi temsil eden eser olarak kabul edilebilir. Azerbaycan tiyatrosu erken dönem örneklerinden biri olan *Aydın*, XX. yüzyıl Azerbaycan tiyatrosunun başlangıç dönemi özelliklerine sahiptir. Ayrıca eserde, dönemin dili ve görüşleri de felsefi sunumlarla verilmektedir.

Cabbarlı, Azerbaycan toplumunda cahillik nedeniyle eğitim, sosyal ilişkiler ve işçi hakları konularında meydana gelen sorunları ele almayı amaç edinmiştir. Bu sorunların bireysel hayata yansımalarını sahne üzerine eleştirel bir üslupla taşımıştır.

Bu çalışmada hem Türk edebiyatı ve kültür tarihini hem de Azerbaycan

Geliş Tarihi/ Date Applied: 17.12.2020

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 09.02.2021

Makalenin Künyesi: Aksay Albuz, S. (2021). "Cafer Cabbarlı'nın Edebî Faaliyetleri ve Aydın Dramı Üzerine Bir Araştırma". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 51, 301-328.

DOI: 10.24155/tdk.2021.168

1 Bu makale, Sevinç Aksay'ın "Cafer Cabbarlı'nın Drama Eserleri Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, sevincaksay@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5080-7043

edebiyatı ve kültür tarihini çok boyutlu olarak değerlendirebilmek için Cafer Cabbarlı'nın tanınmasının önemini belirtmek gerekir. Bu çalışmada, *Aydın* adlı drama eserinin incelemesinde Azerbaycan tiyatrosu alanında Cafer Cabbarlı'nın edebî gücü, fikirlerinin Azerbaycan aydınlarına yansımaları, Azerbaycan halkının kültür ve sosyal hayatına katkılarının ana çizgileriyle değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar sözcükler: Cafer Cabbarlı, *Aydın*, Azerbaycan, Azerbaycan edebiyatı, sosyokültürel etkiler.

Literary Activities of Jafar Jabbarlı and Review of the Drama *Aydın*

Abstract

Jafar Jabbarli is very popular and important person in Azerbaijan. He has been investigated and researched a lot. In order to better understand his meaning and importance in Azerbaijani literature, he has been commemorated. His house has been turned into a museum. Recognition of his works and translation into Turkey Turkish are also important to be examined.

Jabbarli is one of the important literary figures of Azerbaijani literature. In general, he has poems, stories and dramas dealing with topics such as love, patriotism, freedom, equality and justice, individual rights, women's issues, gender equality, public education, reaction and religious abuse and theatre problems. Moreover, he started to write his works when he was only sixteen years old, during his poverty years.

Jabbarli's work titled as *Aydın* can be regarded as the play that best represents the second period of the author's literary personality, which was divided into three periods by other researchers. *Aydın*, one of the early examples of Azerbaijani theatre, has the characteristics of the early 20th century Azerbaijani theatre. In addition, the language and views of the period are presented with philosophical presentations in the *Aydın* drama.

Jabbarli aims to deal with the problems of education, social relations and workers' rights in Azerbaijan society due to ignorance. He carried the reflections of these problems on individual life with a critical style on the stage.

In this study, it is necessary to emphasize the importance of the recognition of Jafar Jabbarli in order to evaluate both Turkish literature and cultural history as well as Azerbaijani literature and cultural history. In this study, it is aimed to evaluate the literary power of Jafar Jabbarli in the field of Azerbaijani theatre, reflections of his ideas on Azerbaijani intellectuals, and his contribution to the cultural and social life of the Azerbaijani people in the analysis of his drama named *Aydın*.

Keywords: Jafar Jabbarli, *Aydın*, Azerbaijan, Azerbaijan literature, sociocultural influences.

Giriş

Cafer Cabbarlı, birçok edebî türde eser vermiş olmakla birlikte, özellikle tiyatro eserleriyle Azerbaycan edebiyatında önemli izler bırakmış isimlerdendir. Azerbaycan tiyatrosunun kurucularından kabul edilen sanatçı, 22 Mart 1899'da Bakü yakınlarındaki Hızı Köyü'nde (Şimdi ilçe merkezidir.), ailesinin on dördüncü çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Üç yaşındayken babasını kayıp eden Cafer'e ve ailesine annesi Şahbike Hanım bakmak zorunda kalmıştır (Ahmadov, 2020: 22). Yoksulluk sebebiyle diğer kardeşleri okuyamazken Cafer, annesi çok istediği için molla mekteplerinde ders almıştır. İlkokul son sınıfta ilk şiir ve hikâyelerini yazar (Hacıyeva, 2016: 98).

Bir süre sonra, 7. Rus-Tatar Mektebine kaydolmuş, zekâsı, azmi ve çalışkanlığıyla öğretmenlerinin dikkatini çekmiştir. Rus-Tatar Mektebi bitince önce Bakü Alekseyev 3. Alî-İptidaî Mektebine kaydolur fakat maddi sıkıntılardan dolayı daha sonra Bakü Politeknik (Sanayi) Mektebine geçiş yapmıştır.

Sanatının ilk yıllarında, satirik ve lirik şiirlere yer veren Cafer Cabbarlı'nın bu dönemdeki ilk şiirlerinde, Fikret'in yaratıcılığından izler taşıdığı görülmektedir. XX. yüzyıl başlarında Azerbaycan edebiyatı temsilcileri içerisinde Tefik Fikret'ten etkilenmeyen şair ve yazar sayısı çok azdır (Kaplan, 2017: 60).

Türkiye'de Cafer Cabbarlı üzerine en kapsamlı yayınları hazırlayan Prof. Dr. Erdoğan Uygur, Cabbarlı'nın edebî faaliyetlerini üç ana dönem altında incelemektedir. İlki bağımsız Azerbaycan dönemini de kapsayan 1920'ye kadar olan dönem, ikincisi ise Azerbaycan'da Bolşeviklerin yönetime gelmesi ve ardından Sovyetler Birliği'nin bir parçası olması sebebiyle Komünist Partisi'nin yeniden yapılanma politikası çerçevesinde sanat ve edebiyattaki evrilmenin, hatta kırılmanın aydınlar üzerinde yoğun bir şekilde gözlemlendiği Sovyet dönem, üçüncüsü ise 1927'den itibaren toplumun kültürel gelişimini amaçlayan daha güncel konuları daha realist olarak ele aldığı olgunluk dönemi.

İlk Dönem Edebî Faaliyetleri

İlk şiiri *Mektep Dergisi*'nin altıncı sayısında yayımlanır. Bundan cesaret alan sanatçı, *Babayi-Emir* dergisine “El Götür” adlı şiirini gönderir. Aynı dönemde *Kurtuluş* dergisinde “Boranlı Bir Kış Gecesi” adlı şiiri yayımlanır. Aynı derginin açtığı şiir yarışmasında da “Gurup Çağı Bir Yetim” şiiriyle birinci olur (Uygur, 2004: 3). Böylece gazete ve dergilerin kapıları Cafer Cabbarlı'ya açılır. 1915-1916 yılları arasında, *Babayi-Emir* ve *Molla Nesreddin* dergilerinde çeşitli mahlaslarla sahtekâr esnaf ve din adamları,

topluma yararı dokunmayan aydınlar, kadın sorunları ve kadın hakları gibi konularda hiciv şiirleri yazmıştır. Hatta “Üstüne” adlı şiirinde Bakü'nün üst düzey idarecilerini eleştirdiği için Sibiryaya sürülmekle tehdit edilmiştir. Bu tehditten çok etkilenen sanatçının daha sonra yazdığı eserlerinde de bu sürgünle tehdit edilme unsurunu kullandığı görülmektedir.

İlk drama eseri olan *Vefalı Seriyeye yahut Göz Yaşı İçinde Güliş*'ü 1915'te yazmıştır (Akpınar, 2012: 77). Aynı yıl ilk hikâyesi olan *Aslan ve Ferhad*'ı sonra da *Mensur ve Sitare*'yi, 1917'de de *Solgun Çiçekler* adlı eserini yazar. *Nesreddin Şah* adlı tarihî konulu eserini 1916-1917 yılları arasında yazdığı tahmin edilmektedir. 1918 yılında *Azerbaycan* gazetesinin redaksiyon bölümünde çalışan Cabbarlı, 1918-1920 yılları arasında Azerbaycan'da gelişmeye başlayan milliyetçilik ve Turancılık akımının etkisiyle 1918 yılında, Balkan Savaşları'nda Türklerin kahramanlığını anlatmaya çalıştığı *Trablus Muharibesi ya da Ulduz* adlı drama eserini yazar, eser çok beğenildiğinden sahnelenir. Bu eserin devamı niteliğindeki *Edirne Fethi* de aynı yıl sahnelenir (Uygur, 2004: 4). Böylece, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin (1918-1920) kuruluşuyla toplumun değişen kültürü ve siyasi yapısına uygun olarak bağımsızlık mücadelesini konu alan eserler kaleme almıştır.

İkinci Dönem Edebî Faaliyetleri

1920 yılında ise Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetinin gerçekleşmesiyle Cafer Cabbarlı, sosyalizm ile ilgili edebî eserler vermeye yönelir. Cabbarlı, 28 Nisan 1920'de İnkılap komitesinin yayın organı olan *Kommunist* gazetesinde mütercimlik görevinde çalışmaya başlar. Bu dönemde yazdığı *Aydın* adlı eseriyle toplumda sınıflar arasındaki çatışmayı çok başarılı biçimde kaleme almıştır. Toplumsal sorunları eserlerine yansıtmakta bir hayli başarılı olan Cabbarlı, kapitalizmle mücadele meşalesini tutuşturduktan sonra, sanat ve edebiyat alanında tiyatronun gelişimine ivme kazandıracak dinamikleri harekete geçirmeyi amaçlar ve *Ogtay Eloğlu* adını vereceği eserini şekillendirmeye başlar. Eser 1922'den itibaren sahnelenir. Bu eserlerde sadece sınıflar arası çatışma değil, kapitalizmin insani değerlere ve ilişkilere verdiği zarar da ele alınmıştır. 1923-1925 yılları arasında Azerbaycan tarihi ve halk efsanelerini öğrenmeye çalışır. “Gız Galası” adlı manzum hikâyesini 1923 yılında bitirir. Hemen sonrasında yazdığı bilinen *Araz Çayı* adlı drama eserinin neden ve nasıl kaybolduğu hakkında herhangi bir bilgi yoktur (Hacıyeva, 2016: 98).

Piyeslerinin sahnelenmeye başlayınca tiyatro sahasındaki bilgi ve deneyimlerini artırmak için Azerbaycan Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesinde öğrenim görür. Cabbarlı, tiyatro okulunu bitirdikten sonra (1924),

Gülzar (1924) adlı hikâyesini yazar. Cabbarlı, hikâyelerinin tamamında kadının ezilmişliğinden, kadın haklarından, özgürlüğünden ve kadınların özgürlük uğrunda verdiği mücadelelerden söz etmektedir. Shakespeare’ın *Hamlet*’ini Rusçadan 1925’te tercüme eder. Aynı yıl yazarların proleter ideolojiye ve komünizm idealine uygun ve halkın anlayabileceği eserler vermesi gerektiği duyurulan “Partinin Bedî Edebiyat Sahasındaki Siyaseti” adlı bildirge, Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından yayımlanır (Uygur, 2004: 7). Bu bildirge, Cafer Cabbarlı’nın bundan sonraki dönemde vereceği eserlerde fikrî bakımdan önemli bir değişikliğe sebep olur. Çünkü bu bildirgede sınıflı bir toplumda tarafsız bir edebiyatın olamayacağı ve yazarların proleter ideolojiye ve komünizm idealine uygun, halkın anlayacağı üslupta eserler vermesi gerektiği belirtilmişti (Uygur, 2002: 40).

Olgunluk Dönemi Edebî Faaliyetleri

Cabbarlı, yaklaşık beş-altı yıl süren sessizliğinin ardından, 1924 yılında yazmaya başladığı *Od Gelini* adlı tarih konulu piyesini 1927’de tamamlar. *Od Gelini*, konusunu IX. yüzyılda Azerbaycan’ı işgal eden Arap istilacılara karşı kahramanca özgürlük mücadelesi veren efsanevi Babek’ten (?-838) alır. Eserde verilen mesajlarda engin yurt sevgisi, adalet duygusunun yüceltilmesi, Azerbaycan kadınının özgürlük meşalesini tutuşturması ve toplumun sömürülmesinde en büyük araç olarak kullanılan dinlerin ve tanrıların yok edilmesi amaçlanır (Uygur, 2004: 7).

1927’de kadın hakları temasıyla *Dilber* adlı hikâyesini yazar. Cabbarlı, kadının yeni toplumdaki rolünü belirlemeye yönelik düşüncelerini sosyalist realizm çerçevesinde hayata geçirmeyi planlar ve 1928’de de *Sevil* piyesini yazar. Bu piyes, Azerbaycan kadınının özgürlüğünü nasıl elde edeceğini gösteren en önemli eserlerinden birisidir. Bu dönemde Gorki’nin öncüsü olduğu kabul edilen sosyalist realizm akımı çerçevesinde sanatın toplum hizmetinde bir araç olarak görülmesi, proleter ideolojinin ön plana çıkarılması, her gözlem ve belgenin ideolojik esaslara dayandırılmasıyla örtüşen eserler Cafer Cabbarlı’da 1928’de yazdığı *Sevil* adlı drama eseriyle de kendini göstermiştir. Eski-yeni çatışması, sahte dindarların toplumun gelişmesini engellemesi ve meta olarak görülen kadının kölelikten kurtulması için ekonomik bağımsızlığını kazanmış olması, eserin ana konusunu oluşturur. Eserin bir diğer önemli yanı, tiyatrodaki sahnelenmesinin ardından, hanım seyircilerin çarşaflarını atması olmuştur. Bunun basına yansımalarıyla, çarşafını atarak, çağdaş bir görüntüye kavuşan kadın sayısının hızla arttığı ifade edilir (Uygur, 2004: 9).

Cabbarlı, Mirza Fetali Ahundov’un ölümünün 50. yılı sebebiyle Ahundov’un *Sergüzeşti-merdi-hesis ve Hacı Gara* (1852) adlı komedisinin

senaryosunu 1927-1928 yıllarında yazar, böylece sinema alanında da çalışmaya başlamış olur. 1929'dan itibaren *Kommunist* dergisindeki görevinden ayrılp Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosunda Güzel Sanatlar biriminin müdürü olur (Uygur, 2004: 10). 1920'den sonra yazdığı eserlerde, *Aydın* (1919-1921), *Oktay Eloğlu* (1923) ve *Od Gelini*'nde (1928) artık sosyalist düşüncenin etkisi altındadır. Aynı dönemlerde Azerbaycan Dram Tiyatrosunda yönetici ve rejisör olarak çalışır. Bu eserlerinde cemiyetin bozuk yanlarını şiddetle tenkit eder, devrin ütöpik bir hayali hâline gelmiş bulunan “sosyalist düzen”in kurulmasına yardımcı olmaya çalışır. Ulusal Tiyatrolar Olimpiyatı'na 1929-1930 yılları arasında Cafer Cabbarlı da *Sevil* ve *Od Gelini* eserleri ile katılır. Eserler, konu ve realist akıma uygunluğu bakımından takdir edilir.

Sosyalist realizm akımında önemli bir adım atmış olan Cabbarlı, kırsal kesimin aydınlanmasına yönelik eseri olan *Almaz* adlı drama eserini 1930 yılında yazar. Aynı yıl *Sevil* adlı drama eserini de senaryolaştırır. *Sevil* dramında Azerbaycan kadınının özgürlük ve üretime katılma mücadelesinde somut çözüm yollarını ortaya koymakla önemli bir atılımı yapmış olsa da eserin sadece şehir hayatı ve şehir kadınının aydınlanmasıyla sınırlı kalması bir başka eserin ortaya çıkmasına zemin hazırlar (Uygur, 2004: 11).

Cabbarlı, 1931'de konusunu halkların dostluğundan alan ve Azerbaycan edebiyatının proleter enternasyonalizm konusunda en önemli eserlerinden biri olan *1905. İlde* adlı eserini bitirir. (Uygur, 2004: 11) *Sevil*'in başarısından sonra *Almaz*'ı da senaryolaştıran sanatçı, *1905. İlde*'nin hem senaristliğini hem rejisörlüğünü yapar. *1905. İlde* adlı drama eseri ise Azerbaycan'ın yakın tarihi konusunda en önemli eserlerden biridir. 1931'de yazdığı eserinde milletlerin dostluğu meselesini tarihsel çerçevede inceler. Sosyalizm coşkusu vurgulamaya çalıştığı *Dönüş* adlı drama eserini 1932 yılında tamamlar. Aynı yıl Eylül ayında *Yaşar* adlı drama eserini tamamlayarak sosyalizme bağlı bir yazar olduğunu tekrar göstermiş olur. *Sevil*, *Almaz* ve *Yaşar* eserlerinde Sovyet döneminde bireylerin kaygılarını, bunalımlarını, düşüncelerini ifade etme mücadelelerini yansıtmaya çalışmıştır. Bu eserler dönemin tarihî ve toplumsal gerçeklerini açıkça ve yüksek bir edebî güçle ortaya koymaktadırlar. Cabbarlı'ya edebiyat alanında yaptığı hizmetlerden dolayı 1933 yılında Azerbaycan tiyatrosunun 60. yıl kutlamalarında “İnce Sanat Hadimi” unvanı verilir. I. Sovyet Yazarları Kurultayı'nda (1934) Yazarlar Birliğinin idare heyetine ve riyaset heyetine üye seçilir. Bu dönemde *Afganistan* adlı draması üzerinde çalışmaya başlar. Cafer Cabbarlı, kalp hastası olmasına rağmen yoğun çalışmalarını sırasında sağlığını ihmal etmiş, 31 Aralık 1934'te bir kalp krizi geçirerek hayata gözlerini yummuştur. 2 Ocak 1935'te Fehri Hıyaban'da yapılan ce-

naze törenine, halkın her kesiminden büyük katılım olmuştur. Azerbaycan resmî görevlileri onun başında saygı duruşunda bulunmuştur (Yagublu, 2016: 204).

Cabbarlı'nın ölümünün ardından, kurşuna dizilerek öldürülen Azerbaycan aydınlarından biri olan Mikayıl Müşfik 1937 yılında, Cafer Cabbarlı'nın hem yakın arkadaşı hem de hayranı olarak onun hakkında benzer-siz bir "Mersiye" yazmıştır.

"BÜYÜK USTA CAFER CABBARLI İÇİN

Ey şanlı ülkemin şanlı ustası,
Düşdü mü elinden hayat fırçası?
Ey söz yüzüğünün yanar elması
Üreğin tutulup lekелendi mi?

Öldü! Haber verin aşnâya, dosta,
Ruhlar mühendisi o büyük usta!

Öldü bir usta ki ustalar başı,
Bütün kardaşların aziz yoldaşı.

Öldü! Ağlamayan gözler ağlasın,
Kalemler, kağıtlar, sözler ağlasın.

Altındaydı sözün semend atlan,
Çapanda titrerdi göyün gatlan.

O ki söz atından deprendi, düşdü,
Sanki şeirimizin bir bendi düşdü.

Boran, kış giderek bahar gelende
Güller meclisine kuşlar gelende

Kuşlar sızıldansın, güller yolunsun,
Bu acı her şeyde koy hissolunsun

Günler birbirine değip ağlasın,
Bulutlar başını eğip ağlasın.

Tanyeri ağarsın, şafak sökülsün,
Ulduzlar gözyaşı kimi dökülsün

Güneş göy üzünde yansın yakılsın
Gamlı bulutlara iltica bulsun.

Yok göyler görünsün bir çemen kimi,
Ağarsın tanyeri yasemen kimi.

Öldü, güürüldesin, çaksın bulutlar,
Kabrine çiçekler taksın bulutlar.

Ay, gece kabrinde cövlana çıksın,
Ulduzlar süzülüp seyrana çıksın.

Öpsün toprağını seher yelleri,
Üstünde titresin günün telleri.

Bu benim dileğim, bu benim hisim
Ey söz mühendisim, ruh mühendisim."

(Ceylan, 2016: 265)

Adı Mirza Fetali Ahundov ve Celil Mehmedkuluzade'yle anılan Cafer Cabbarlı'nın edebiyat, tiyatro ve sinema alanlarında yazar, dramaturg, senarist ve rejisör olarak büyük hizmetleri vardır. İlk Sovyet operaları için libretto, drama eserlerinin bazılarını sinema filmi senaryolarına uyarlayan sanatçı bu filmin çekimi esnasında da danışman olarak bulunur. Sanatçının yazdığı eserlerin neredeyse hepsi başka dillere tercüme edilmiş, Bakü,

Orta Asya ve eski Sovyet cumhuriyetlerinde sahneye konulmuştur.

Cafer Cabbarlı eserlerinde toplum sorunlarını halkın gözü ve diliyle yansıtmaya çalışmıştır. Yazar, her zaman “Sanat toplum içindir.” ilkesini savunur. “Sanat sanat içindir.” anlayışını benimseyen edebiyat adamlarını eleştirir. Yazara göre, her şey toplumun iyiliği içindir. Dolayısıyla, eserlerinin dili de, içinde yaşadığı toplumun dilidir. Ona göre, doğru anlaşılacak en önemli unsurlardan biridir. Ancak, Sovyetler döneminde sıkı çalışan Sansür Kuruluna karşı her zaman uyanık davranır ve mesaj içeriğini dizelere gizli ekler. Zira, sakıncalı bulunan bir dize veya bir cümleye göre bazen sürgüne göndermeler, kurşuna dizilmeler söz konusudur. M. E. Rezulzade'nin fikrince, Bolşevik devrinden evvelki yazarlardan Sovyet idaresi altında en büyük muvaffakiyet C. Cabbarlı'ya nasip olmuştu (Nebiyev, 2007: 1084). Onun eserlerinin basılması, sahneye koyulmasının nedeni Sovyet eleştirmenleri tarafından eserlerinin yanlış anlaşılması yüzündendir. Aynı zamanda Cafer Cabbarlı kendi yetişme tarzından, muhitten gelen etkilerle daha çok alt sınıfın hikâyelerini anlatmış ve siyasi içerikli hiçbir eser yazmamıştır (Ahmedov, 2019: 116).

Sanatçılığı, edebî gücü, hayata ve çok sevdiği milletine bakışı, halkına eserleriyle yararlı olma çabası onun Azerbaycan edebiyatının unutulmaz kalemleri arasına girmesini sağlamıştır. Azerbaycan Sovyet Tiyatrosunun kurucusu Cafer Cabbarlı (1899-1934) otuz beş yıllık ömründe pek çok eser vermiştir. Onun yazdığı eserler, Azerbaycan tiyatro tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Aydın Piyesi

Bu makalenin konusunu oluşturan *Aydın* eseri, yazarın diğer araştırmacılar tarafından üç döneme ayrılan edebî kişiliğinin ikinci dönemini en iyi temsil eden eser olarak kabul edilebilir. Azerbaycan tiyatrosu erken dönem örneklerinden biri olan *Aydın*'da XX. yüzyıl Azerbaycan tiyatrosunun başlangıç dönemine ait özellikler görülmektedir. Ayrıca eserde, dönemin dili ve görüşleri de felsefî sunumlarla verilmektedir.

Aydın dramının biçim ve öz incelemesinde temel hareket noktası olarak Turgut Özakman'ın *Oyun ve Senaryo Yazma Tekniği*; Özdemir Nutku'nun *Dram Sanatı*, Sevda Şener'in *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi* ve Lajos Egri'nin *Piyas Yazma Sanatı* adlı eserlerindeki yöntemleri sentezlenmiştir. Böylelikle *Aydın* adlı drama eserinin konu, tema ve -tüm ana ve ara düğümler ile- olay dizisi değerlendirilmiştir. Karakterlere mümkün olduğunca fizyolojik ve psikolojik yönleri, hayat görüşleri, eğilimleri, varsa kalıplaşmış davranışları, özgünlüğü, diğer karakterlerle ilişkisi, eseri renklendirmesi ve sonuca götürmedeki fonksiyonu bakımından değeri-

dirme yapılmıştır. Yazarın benzer görevdeki figüranları tek maddede gösterme tekniğine incelemede de bağlı kalınmıştır. O dönemde sahne dilinde eserler vermeye yeni başlamış olan Cabbarlı, *Aydın* eserinde -henüz drama yazarlığı eğitimi almamış olmasından kaynaklanan- izleyiciye bütün detayları fazla uzun cümleleri olan monolog ve diyaloglarla ulaştırma; ara metinlerde yönetmen ve oyuncuya çok fazla direktif vererek eserin rejisine karışma gibi bazı hatalar vardır.

Cabbarlı *Aydın* eserinde, güçlü şairliğini de ortaya koymaktadır. Eserde metni yazdığı karakterlerin özelliğine göre klasik ya da halk şiiri anlayışını yansıtan, mecazlarla süslü şiir, mani, gazel ve şarkılarla zenginleştirmiştir.

Konu

Toplumda önemli ve tanınmış biri olma hayalleriyle yaşayan ama Azerbaycan'ın yoksul sınıfından olan Aydın, güzelliği ve zenginliğiyle herkesin hayran olduğu ancak babası ölünce fakir düşen Gültekin'le büyük bir aşkla evlenir. Ancak Aydın'ın çelişkilerle dolu gönlü, bu şanslı evliliğe rağmen huzura ermez, evlilik öncesi aşk dönemlerini özlemeye başlar. Gültekin ise evliliğinin ve Aydın'ın düzelmesi için her fedakârlığa katlanır. Sonunda düzenli işi olmayan, akıl ve kalp sağlığı kritik durumdaki eşinin daha fazla sefalet çekmesine dayanamaz, zengin fabrikatör Devlet Bey'in metresi olarak kocasına iş imkânı sağlar. Gültekin'in ihanetine şahit olan Aydın, özel hayatının yanı sıra iş hayatında da burjuva ahlaksızlığı ve paranın gücünün toplumdaki olumsuz etkilerine karşı hak arayarak direnmeyi başaramaz, büyük boşluğa düşer. Yaşadıklarından çok pişman olan, vicdan muhasebesi yapan Gültekin, sonunda intihar eder. Hâlâ Gültekin'i sevdiğini anlayan Aydın da onunla beraber ölüme gider.

Tema

Eserde hâkim olan tema aşktır. Aşkın yanı sıra eserde yoksulluk, ihanet, kapitalizme direniş ve aşkın maddiyat karşısında üstünlüğü gibi motiflere de yönelim vardır.

Kabaca güçlü ve güçsüzün çatışması şeklinde ortaya çıkan olay dizisi, muhtevastaki iffet-iffetsizlik, samimiyet-riya, tevazu-kibir, sadizm-mazoşizm, direniş-teslimiyet gibi birbirine zıt motiflerle zenginleşerek esere farklı bir boyut getirir. Bu farklılığın en önemli yanı, kapitalizme direniş sürecinin başlaması olarak dikkatleri çeker. Cabbarlı, ilk kez, toplumsal bir sınıfın -işçi sınıfının- uyanışını betimlediği eserinde, işçilerin hak arayışlarına ve grev olgusuna yer vererek sınıflar mücadelesinin başladığını vurgular (Uygur, 2002: 179). Ayrıca toplumsal bozuklukların insanlara ve aile hayatına olumsuz etkilerinin ancak toplumun zengin kesiminin ahlaki değerlere önem vermesi ve kapitalist sistemle bozulan devlet sistemi ve

anlayışının değişmesiyle düzeleceği mesajını vermektedir. Eğitimin kapitalist düzenin değişmesinde ve insanların güçlü olarak haklarını arayabilmelerindeki önemi de seyirciye aktarılır (Aksay, 2007: 24).

Dil ve Üslup Özellikleri

Aydın, Cabbarlı'nın seyirciyi etkileyen ve hatta coşturan, tutkulu ama sanatkarane üslubunu göstermeye başladığı bir eserdir. Bu üsluba, şairliğinin, deneyimlerinin ve kültürünün katkısı çoktur. Halkı eğitme, izleyici-ya da okurlara- uyandırma kaygısıyla daima halkın anlayabileceği dille eserlerini meydana getiren Cabbarlı, kapitalizme karşı duran, halkın -dolayısıyla ezilenlerin- yanında yer alan başkarakterlerle dikkati çekmektedir. Ancak uzun, sanatlı fakat ilerledikçe heyecanını kaybeden, tekrarlara düşen iç konuşma ve konuşmalar, eserin akışını olumsuz etkilemektedir.

Cabbarlı'nın *Aydın*'daki dil ve üslubunu yorumlarken Azerbaycan Türkçesi bilmeyenlerin de rahatlıkla anlayabilmeleri için büyük ölçüde Sevinç Aksay'ın "Cafer Cabbarlı'nın Drama Eserleri Üzerine Bir İnceleme" (2007) adlı yayınlanmamış tezindeki aktarmalardan yararlanılmış ve aşağıdaki örnekler olduğu gibi söz konusu tez çalışmasından alınmıştır.

Cabbarlı, realist akıma uygun olarak kaleme aldığı eserinde, *Aydın*'ın ruhsal değişimlerine uygun, değişken bir üslup kullanmıştır. Örneğin bir sahnede, *Aydın*'ın kendine, gerçekliğe ve varlığa dair özgüven dolu düşünceleri, aşırı sert ve keskin bir üslupla verilirken;

Aydın *Siz hayatı anlamıyorsunuz. Sevdiğiyle evlenenler, aslında altın kafese konmuş bir bülbülden başka bir şey değil. Hâlbuki bence kırlarda dolaşır her çiçekten bal alan bir arı gibi olmaktan daha büyük mutluluk yoktur. O, bir çiçekten hoşlanır, konar, doyar, kalkar, başkasını beğenir, ona doğru yönelir. Gönül, değişiklik düşkünüdür.*

Surhay *Bu ahlaksızlıktır!*

Aydın *Doğanın kendisi ahlaksızdır. Kokladığım bir çiçeğin bir köşeye atılmış ezgin, solgun yaprakları ile kaç gün eğlenebilirsin? Keşke söylediğin o şairane duruş, o büyüleyici güzelliğe uzaktan uzağa heveslenenlerden biri de ben olsaydım.*

Gültekin'in ihanetini gördükten sonra kahramanın düştüğü nihilizm alaycı bir üslupla verilmiştir.

"Sanat, halk içindir." görüşüne son derece bağlı olan Cabbarlı, yaşadığı toplumu eğitme ve bilinçlendirme amacı da güderek eserlerini, dönemin Azerbaycan halk diliyle yazmıştır. Böylece seyirciye kazandırmak istediği fikirlerin süslü ve karmaşık cümleler arasında kaybolmasını engellemiştir. Eserin arasına serpiştirdiği felsefi düşüncelerini, kısa ama özlü cümlelerle ifade etmiştir (Uygur, 2004: 20).

Surhay *Hem de sen her zaman insan arzularına karşı durmamalıdır demez miydin? Her arzu, başkasını incitmek şartıyla mukaddestir hatta benim karım başkasına aşık olursa ben ona engel olmam, çünkü insan gönlünün kuludur, olmalıdır da demiyor muydun? Diyelim ki şimdi böyle oldu.*

Aydın *Diyordum fakat sözlerimin hepsini geri aldım, dayanamıyorum. Yabancı bir göz, bir bakış ona baksa gözlerim kararır, kan beynime çıkar, bayılacak gibi olurum.*

Surhay *Ha ha ha! Ben sana demiştim. (gülür) Senin beynin kitap arasında Paris'ten, yüreğin ise mızrak ucunda Altay dağlarından gelmiştir; onun için de kim olduğunu bilmiyorsun. Batı fikirli, doğu duygulu serserim bir adam...*

Halkı uyandırmayı amaç edindiği eseriyle izleyiciye güç ve coşku kazandırdığı söylenebilir. Zaten halk için çok önemli gördüğü eğitim, hak arama, aileye önem verme, kadını koruma gibi bazı konu, tema ve bunlarla ilgili düşünceleri eserinde kahramanların konuşmalarına serpiştirmiş, böylece kendi hayata bakış açısını eserine yansıtmayı başarmıştır.

Aydın *Seni bari bu seyyar hapishaneden kurtarabilseydim.*

...

Aydın *Çünkü sen de onun gibi kadınsın. (Büyük hanım'ın değerli mücevherlerini gösterir) Bu altınları, bu pırlantaları görüyor musunuz, hepinizin varlığı ona bağlıdır. Kadınlar! Altın esirleri!*

...

Aydın *Gidin, hanım, gidin, siz de bu kadar çok "Ben, ben..." demeyin, demek ki sizin de bütün benliğiniz, bütün duygularınız para ve güce bağlıdır, gidin.*

...

Surhay *Siz ahlaksız bir adamsınız, her şey parayla satın alınır diyerek her şeye oyuncak gözüyle bakıyorsunuz. Biliyorsunuz, o zavallı anasının koynundan dün ayrılmış, çarşıftan çıktığı iki gün değil, çocukken insana içine çıkmamış. Hayatı ancak okul duvarları arasında, kâğıt üzerinde okumuş ama hayatın kendisiyle hiç yüz yüze gelmemiş. Yeni yeni hayata atılırken siz ona bir örümcek gibi ağ ördünüz.*

...

Selim *Şimdi sen ne istiyorsun?*

Aydın *Ben öyle bir dünya istiyorum ki orada milletler özgür, insanlar özgür, emek özgür, vicdan özgür; bütün her şey özgür... İstila zinciri yok, para yok, şaşaa yok, kavga gürültü yok, emir yok, herkes kendi emeğinin, kendi arzusunun kölesi, bak böyle! (İçki şişesi çıkarıp başına diker.) Ha ha ha!..*

...

Eserin sonunda hem Gültekin'in hem de Aydın'ın intiharı, yazarın ele aldığı toplum sorunlarıyla mücadelede, daha sonraları yazdığı eserlerin aksine, halka örnek olabilecek bir karakter yaratıp çözüm yolu üretebilecek olgunluğa henüz erişmediğinin bir göstergesi kabul edilebilir.

Gültekin Artık dayanamıyorum, zehir bütün bedenime yayılmış, gücüm tüken-
di, yüreğim eziliyor. (oturur)

...

Aydın (manasız, boş bakışlarla önce etrafa sonra da Gültekin'in yüzüne baka-
rak ağlıyor mu gülüyor mu belli olmayan bir ses ve görünüş ile) Artık ben hakikat
değilim, ben bir hiçim, ha ha ha... Devlet... Para... Ha ha ha...

(Son sözlerini söyleyip dudaklarını Gültekin'in soğuk, morarmış dudaklarına
değdirirken yavaş yavaş perde iner.)

Cabbarlı'nın eserlerinde, içinde yaşadığı toplumun dokusu ve kültürel
gelişimine uygun olarak zaman zaman Rusça kelime ve ifadelerle rastlan-
maktadır.

Cabbarlı'nın dilde anlaşılabilirliği devam etmekle birlikte, bu dram ese-
rinde Moskova'nın uygarlığın, çağdaşlığın ve eğitimin merkezî olarak
görülmesi, yazarın eserlerinde daha önce çok az müracaat ettiği Rusça ke-
limeleri beraberinde getirir. Böylece, "zavod" (s. 142), "upravlyayuş" (s.
147), "polkovnik" (s. 160), "mayo" (s. 163), "podumayeş" (s. 163), "kto
bolışe" (s. 166), "zabostovka" (s. 168) gibi yabancı kelimeler Azerbaycan
diline sızmaya başlar. Bu durum değişen rejimle birlikte Rusya'ya duyulan
sempati şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan "Gul hetasız olmaz, ağa ke-
remsiz." (s. 175) ve "Gemide oturub gemiciyle döyüşür." (s. 175) gibi de-
yimlerle teslimiyet ve isyan kavramları arasındaki çatışma canlı tutulmaya
çalışılır (Uygur, 2002: 233).

Cabbarlı, *Aydın* eserinde, güçlü şairliği de ortaya koymaktadır. Eser-
deki içinde yazdığı karakterlerin özelliğine göre klasik ya da halk şiiri
anlayışını yansıtan, mecazlarla süslü şiir, mani, gazel ve şarkılarla metni
zenginleştirmiştir.

...

Aydın Cihana bağlanan kim bir yığın divaneden başka,
Hayatın var mıdır manası bir efsaneden başka?

...

Mirza Cevat Gayretle mümkün iken duru şarabı alma ele,
Öyle ki aldın ele hiç yere bırakmamalı.

...

(... dışarıdan birisi çok hazin bir sesle okur.)

Ses Olmasaydı bizde, Ya Rab, bu aşk keşke,
Ya olsaydı bu gözlerde mürüvvet keşke,
Olmasaydım bir peri aşkıyla dünyaya rezil,
Çekmeseydim dost düşmandan güriültü keşke,

*Gösterip evvel vefa, sonra oluyorlar bî-vefa.
Olmasaydı güzel yüzlerde bu âdet keşke.*

...

Aydın *Tutuştı gam ateşinde şad gördüğün gönlüm,
Alıştı mahpusa azat gördüğün gönlüm,
Ne gördü badede bilmem ki oldu bade düşkünü,
Dudağının gül suyuna muhtaç gördüğün gönlüm...*

(Bu arada Gültekin bitik bir hâlde ağır ağır girer, Aydın'ı görünce bir heyecan ve istirap içinde dinler.)

Aydın *Zamane mihneti yaktıkça mum gibi erir,
Sözünde durmada çelik sandığın gönlüm.*

...

Ses *Kâse kâse gam zehri içirdin aşkınla bana
Dost elinden neler çektim şikâyet sayılmasın
Gam yeme, bir gün erersin vaslıma, dersen bana
Sakın, geliş sebebin kıyamet günü olmasın*

O dönemde sahne dilinde eserler vermeye yeni başlamış olan Cabbarlı, Aydın eserinde -henüz drama yazarlığı eğitimi almamış olmasından kaynaklanan- özellikle birinci ve ikinci perdede, izleyiciye bütün detayları fazla uzun tıratlarla ulaştırma gibi üslup hatası göze çarpmaktadır.

Aydın *Bu, yaşadığım yerin ve hayatın zorluklarının bana öğrettiği bir şeydir. Ben daha çocukken yetim kaldığım için ablamdan başka kimse benimle ilgilenmezdi. Ablamın kocasıyla kuması her zaman bana ve benim yüzümden ablama eziyet ederlerdi. Kimse beni adam yerine koymazdı. Sadece ablam benim hâlime acır, beni severdi. Sonradan tesadüfen bir köy öğretmeni beni okula yönlendirince, çocuk ruhumda bir arzu uyandı. Çevreden intikam almak ve ablamı mutlu etmek için zengin, haşmetli biri olmak... Daha sonraları Cengiz Han ve Napolyon gibi tarihî kişilikleri tanyınca içimdeki bu arzu daha da büyüdü... Bütün dünya bana hürmet etsin, sokaklardan geçerken "Aydın geliyor!" diye millet beni parmağıyla birbirine gösterebilir, eğilmeden kimse yanımdan geçmesin istiyordum. Bütün insanlık benim fikirlerime tapsın istiyordum...*

...

Devlet Bey *Gültekin, siz beni anlamıyorsunuz. Ben elbiseden bahsetmiyorum, başka bir şeyden bahsediyorum. Yoksa siz bu güzellikle çuval da giyseniz yakıştır, ipek de... Ancak, işin doğrusu ben hayran olduğum birini bu hâlde görmek istemiyorum. Siz de biliyorsunuz, ona kimse iş vermiyordu, ben verdim, şimdi de müdür tayin ettim. Bunların hepsi senin durumunu iyileştirmek için değil mi? Bunun için daha neler yapmam? Bundan sonra ben sağ kaldıkça seni sıkıntıda koymayacağım. Ancak, Gültekin bunları lafın gelişi söyledim. Fakat siz beni mahvediyorsunuz. (elini uzatır, Gültekin elini çeker) Siz de hiç insaf yok mu? Sizin razılığımız için daha ne yapayım bilmiyorum!*

Ayrıca ara metinlerde yönetmen ve oyuncuya çok fazla direktif vererek oyunun rejisine karışma gibi bazı hatalar dikkati çekmektedir.

...

Aydın (bir süre bakıp gözyaşlarından zevk almış veya onlarda çok büyük hem de acı bir anlam bulmuş gibi)

...

(*Gültekin, yalnız kalınca derin bir ah ile oturur; düşünür ve şiddetle ağlar. Epey tereddüitten sonra örtüye gözlerini silip aklına büyük bir fikir gelmiş gibi kalkar. Çarşafa benzer örtüsünü alır. Çok korkunç bir yola gidiyor ve doğduğu evle vedalaşmış gibi her şeye son kez bakar. Örtüsü elinde kapıya varınca durup bir daha odayı süzdükten sonra hıçkırarak ağlayıp örtüsünü takarak üzgün ve yorgun adımlarla çıkarken perde iner.*)

...

(*Birinci perdedeki oda fakat her şey eski, solgun ve küskün bir hâlde. Gültekin'in resmi indirilmiş, bir yere dayanmış. Oda karanlık, yalnız ayın pencereden yanşıyan loş ışığı odayı hafif aydınlatıyor. Uzaklardan bir ninni ağırlığında keman sesi duyulur. Perde açıldıktan biraz sonra Aydın zayıf, yorgun, ihtiyar gibi girer; elindeki ekmeğin parçasına bakarak bir tarafa atar. Biraz odanın ortasında durduktan sonra şaşkın ve manasız bakınır. Keman sesini dinleyerek ağır ağır pencereye yaklaşır dalgınca biraz dinledikten sonra derin bir hatıra yüreğini sarmış gibi elini göğsüne koyar. Derin bir ah çekerek dönerken Gültekin'in resmi ayağına takılır. Resmi kaldırıp ay ışığında biraz baktıktan sonra önüne koyup düşünceye dalar. Biraz süre sonra başını kaldırıp anlamsız ve hiçbir şey düşünmüyormuş gibi iki elinin arasına aldığı resme bakarak çok yavaş bir sesle hafif bir inilti gibi mırıltyla okur.*)

...

(*Pencereye bakar ve düşüncelere dalıp başı göğsüne düşer; ayın loş ışığı, solgun simasına düşünce yanaklarına yuvarlanan gözyaşları parlar, çökmüş kara gözleri bazı şeyler düşünüp hatırlıyormuş gibi dalarak kırpmadan bakar. Uzaklardan keman sesi hafif hafif iner. Az önce ay ışığında ıstırapla Gültekin'in silüetini izleyen Aydın, bu defa bütün varlığındaki hatıralar canlanmış, bu görüntü ruhunun en ince tellerine dokunmuş gibi fakat endişeli zayıf bir sesle...)*

Cabbarlı, Azerbaycan toplumunda cahillik nedeniyle eğitim, sosyal ilişkiler ve işçi hakları konularında meydana gelen sorunları ele almayı amaç edinmiştir. Bu sorunların bireysel hayata yansımalarını sahne üzerine eleştirel bir üslupla taşımıştır.

Olay Dizisi

Olay dizisi, yazarların deneyimi, donanımı, dünya görüşü, sanat zevki, estetik algısı, edebî yeteneği gibi nitelikleri çerçevesinde ve belli bir konu etrafında genellikle neden-sonuç ilişkisi içinde oluşturdukları olaylar bütünüdür.

Olay dizisi, yazarın amacı ölçüsünde öykünün büyütüldüğü ve düzenlendiği dokudur. Olay dizisini ortaya çıkaran temel öğeler serim, çatışma, düğüm, doruk nokta ve çözümdür. Serim, oyunun öyküsünü seyirci için anlaşılabilir yapmak için verilen ek bilgidir. Yazarın, olabildiğince erken bir noktada seyircinin ilgisini çekmesi gerekir; onun için de, eğer gerekiyorsa oyun başlamadan önceki olayları da seyircinin bilgisine sunduktan sonra, olabildiğince çabuk ve ekonomik bir biçimde kişileri tanıtmaya yoluna gider. Ayrıca, oyunun teması ve bu temayla ortaya çıkan sorunlar oyunun yapısına organik bir biçimde işlenmiş olarak seyirciye açıklanır. Serim, yazarın ustalığı oranında fark ettirmeden ve aksiyonun gelişimi içinde gerçekleştirilir. Bu terim genellikle kendi başına bir bölümmüş sanılır. Hatta serimi oyunun ilk bölümü, yani başlangıcı olarak kabul edenler vardır. Gerçi serim, olay dizisinin bir ögesi olarak aksiyonun bir bölümüdür; ama ayrı duran bir bölümü değil, baştan oyunun sonuna kadar sürüp giden bir bölümdür. Oyunun başında, yoğun bir biçimde durumun açıklanması, olayların anlatılması ve kişilerin tanıtılması ile ağır basan serim, aksiyonun organik bir parçasıdır. Çatışma, olay dizisinin temel öğelerinden biridir. Ancak çatışma terimini yalnızca fiziksel çatışma olarak anlamak yanlış olur. Olay dizisini geliştiren herhangi bir maddi ya da ruhsal karşıtlık, engeller, geciktirmeler, tartışmalar çatışma kapsamına girer. Olay dizisinin gelişimi sırasında birtakım duygusal odak noktaları ortaya çıkar, biz bu noktalara düğüm noktaları diyoruz. Düğümler, çoğu kez çıkarların, duyguların birbiriyle çarpıştığı bir durumdur ve içinde bulunduğu duruma karşı da bir tepkidir. En küçük düğüm noktasından bile ilginin ayakla tutulması, merakın çoğalması ve oyun kişilerinin duyup da seyirciye aktardıkları duygusal gerilim sağlanır. Doruk noktası, olay dizisindeki düğümler serisinin en üst noktasıdır. Burası bir değişim ya da heyecanın doruğa ulaştığı nokta olabilir. Çözüm, oyunun son bölümüdür; burada olay dizisinde ortaya çıkan sorunlar, düğümler çözüme ulaştırılır (Nutku, 2001:169-170-171-172-177-178).

Serim

-Aydın ve Surhay'ın, Aydın'ın fakirlik ve zorluklar içinde geçen hayatı, karısıyla büyük bir aşk yaşayarak evlenmeleri, ütopyik idealleri ve toplum içinde önemli bir adam olamamaktan duyduğu eziklik ve buna sebep olarak da zengin olduğu hâlde kendisiyle evlenen Gültekin'i kendi gördüğü gibi konularda konuşmaları;

-Devlet Bey'in Aydın'ı fabrikaya çağırıp oyalayarak karısına mektup göndermesi,

- Surhay'ın üniversiteye gitmesi,

-Aydın'ın uzun zaman sonra ilk kez tar çalmasının Gültekin'i mutlu etmesi, hayattaki tek amacının kocasını mutlu etmek olduğunu söylemesi,

- Müdür tayin edileceğini söyleyerek Aydın'ın fabrikaya gitmesi,

- Gültekin'in evde yalnız kalmasını fırsat bilen Devlet Bey'in yıllardır süren aşkını itiraf etmesi ve Aydın'a yaptığı iyilikleri hatırlatarak Gültekin'den aşkına karşılık vermesini istemesi,

-Devlet Bey'in teklifini kabul etmeyerek kocasının sağlık sorunlarını ve maddi zorluklarını hatırlatıp, bir daha kendisini rahatsız etmemesini söyleyip odasına kaçan Gültekin'den intikam alma planları yapması,

- Aydın'ın fabrikadan kovulması ve bu kovulmadan dolayı kocasının sağlığının kötüye gitmesinden korkan Gültekin'in hiç istemediği hâlde Devlet Bey'in yanına gitmesi,

(üç ay sonra)

- Devlet Bey'le bir ilişki başlayan Gültekin'in yaşadıklarını sorgulaması ve pişman olarak ayrılmak istemesi ancak Devlet Bey'i ikna edememesi,

- Devlet Bey'in karısının Devlet Bey'le Gültekin arasındaki ilişkiyi ima ederek Aydın'a şehirden gitmeleri için para teklif etmesi, Aydın kabul etmeyince tehdit etmesi,

- Aydın'ın karısıyla masumiyetini kaybettiğini sezdiğini söyleyerek yüzleşmesi,

-Tartışmalarına şahit olan Surhay'ın Aydın'ı Gültekin'in masumluğuna ikna etmeye çalışması,

-Surhay'ın Devlet Bey'i Gültekin'in peşini bırakması için tehdit etmesi,

-Gültekin'in ayrılmak için yalvardığı sırada onu son kez öpen Devlet Bey'i gören Aydın'ın yığılıp kalması,

(üç yıl sonra)

-Özel locada âlem yaparlarken Devlet Bey'in arkadaşlarına Gültekin'i elde ettiğini ispatlamak istemesi,

-Sarhoş hâliyle özel locaya giren Aydın'ın onların eğlencesine karışması ve herkesin adi yönlerini yüzüne vurması,

-Aydın'ın konsomatrislerden birinin gece kalacağı erkeği belirlemek için açık artırma düzenlemesi,

-Açık artırma esnasında oranın adi bir yer olduğunu bilmeyen Gültekin'in gelmesi, Aydın'la karşılaşmaları ve Aydın'ın onu konsomatrislerle bir tutmasına dayanamayan Gültekin'in oradan kaçması,

Çatışma

(üç yıl sonra)

-Fabrikadaki işçilerin grev kararı alması ve o sırada fabrikada işçi olarak çalışan fakat akli dengesini yitirmiş olan Aydın'ın işten çıkarılmasına karşı olmaları,

-Surhay'ın gençliğinden beri Gültekin'e olan aşkını işçi arkadaşıyla paylaşması, Aydın'ın başına gelen felaketleri anlatması, Gültekin'e verdiği zararlar yüzünden Devlet Bey'den mutlaka intikam alacağını söylemesi,

-Fabrikayı Devlet Bey'in satın aldığı ve grev yapan işçileri işten atacağı haberi gelince işçilerin Devlet Bey'i öldürme kararı almaları,

-İşçilerle Devlet Bey arasında uzlaşma sağlanamadığından arbeye çıkması, işçilerin Devlet Bey'e saldırmaları ve Aydın'ın varlığının sebebi olarak gördüğü Devlet Bey'in öldürülmesine müsaade etmemesi,

-Polislerin Devlet Bey'i kurtarmak için yayılım ateşi açarak işçileri öldürmeleri,

-Aydın'la Surhay'ın fabrikayı yakma kararı almaları, tam benzinle tutuşturmuşken Aydın'ın vazgeçip ateşi söndürmeye çalışması,

-Surhay'ın olay yerinden kaçarken Aydın'ın tutuklanması,

Düğüm

-Bitkin hâldeki Aydın, eski evine dönmesi ve Gültekin'e olan aşkını ifade eden bir şiir okuması,

-Gültekin'in Aydın'a aşkını ve çektiklerini anlatarak af dilemesi,

-Aydın'ın da Gültekin'e olan aşkın hâlâ devam ettiğini söylemesi ve ona bir köye göçerek hayata yeniden başlamayı teklif etmesi,

Doruk Noktası

-Gültekin'in oraya gelmeden evvel zehir içtiğini itiraf etmesi ve son arzusunun onun dizlerinde ölmek olduğunu söylemesi,

-Gültekin'in Aydın'ın kucağında ölmesi,

Çözüm

-Gültekin'i kaybetmeye dayanamayan Aydın'ın onun zehir bulaşmış dudaklarından öperek intihar etmesi,

Şahıs Kadrosu

Aydın

Aydın, Azerbaycan'ın yoksul kesiminden gelen, çocuk yaşta yetim kaldığı için ablası, eniştesi ve ablasının kumasiyle aynı evde zorluklarla dolu bir çocukluk geçirir. Yaşadığı acılar, Aydın'da sevilme, onaylanma, saygınlık görme ihtiyacı saplantılı bir düzeye varmıştır. Bütün insanlığı değiştirmek için “insanoğlunu kan denizinde yüzdürmek” ve “sağ kalan

beş yaşındaki çocuklar için insanlığın kemikleri üzerinde saadet sarayları dikirmek” isteyecek kadar insanlığa düşmanlık içindedir. Asabi, depresif hâlleriyle dikkat çeken, acılarla var olabilen Aydın, kırk yaşında intihar etmeyi planlamaktadır. Kültürlü ancak belirli bir hayat felsefesi ve kuralları olmayan, uyumsuz, tutarsız, çelişkili bir karakterdir.

Eserin başlarında Aydın, karşımıza kaderinin en iyi hâliyle çıkar. Gençlik aşkı olan, varlıklı bir aileden gelen, güzelliği dillere destan ve iyi huylu Gültekin’le evlidir. Çok önemli sağlık sorunları yaşasa da bir fabrikada işçi olarak çalışmaktadır. Ancak bütün bunlar onun hayatı algılamasındaki tutarsızlıkları yok edemez. Aydın’ın gerek aşkla evlendiği karısına gerek girip çıktığı işlere bağlılık ve devamlılık sağlayamamasının sebebi, esasen kendisini tanıyamaması, hayata ve kendisine dair ne istediğini bilememesidir. Tek arkadaşına, evliliğinden bile bıktığını, evlilik gibi uzun ilişkilere karşı olduğunu, insanın doğası gereği sürekli değişiklik araması gerektiğini anlatır.

Eserde işçi olduğu fabrikaya müdür olma mutluluğunu yakalayan Aydın, hemen sonrasında işten çıkarıldığını öğrendiğinde zenginliğin otoritesine karşı çıkar. En baskın gücün olduğunu düşünerek paraya ve zenginliğe düşman olur. Kısa bir süre sonra karısının kendisine karşı tedirgin ve soğuk davranışlarından ihaneti sezinler ve şüphesini bile kaldıramadığından içkiye başlar. Bu noktada Aydın’ın incinmiş, yaralı çocukluğu, kırılmalı ve tedirgin ruhunda, asi ve ateşli söylemlerle dışa vurmaya başlar. Onun bu hâlindeki dengesizliği en iyi açıklayan cümle Surhay’ın ağzından verilmektedir: “*Senin beynin kitap arasında Paris’ten, yüreğin ise mızrak ucunda Altay dağlarından gelmiştir; onun için de kim olduğunu bilmiyorsun. Batı fikirli, doğu duygulu sersem bir adam...*”

Aydın’ın karısının ihanetini gözleriyle gördükten sonraki hâli oldukça vahimdir. Kendini toplumdan soyutlayarak derin bir yalnızlığa mahkûm etmiştir ve kendini bir ‘hiç’ olarak gördüğünden ona hâlâ var olduğunu kanıtlayan ancak kendisi ve çevresi için yıkıcı ve saldırgan davranışlar ortaya koyar. Daima yersiz yurtsuz ve sarhoş gezmesi yetmezmiş gibi arkasına saklandığı “deli” sıfatıyla da herkes dilediğini söyleme ve istediği gibi davranmaya başlamıştır. Başlarda ulvi bir özgürlük gibi görünse de karısının namusunu meyhanede açık artırmaya çıkarmaya vardırması içine düştüğü büyük boşluğun göstergesine dönüşmüştür. Tüm sosyal değerleri yok saymakla toplumdaki ahlaki çöküşün bireye yansımalarını da ortaya koymaktadır. Aydın’ın fiziken ve ruhen çöküşüne rağmen her anlamda tamamen bağımsız olma güdüsüyle hareket etmesi, onu Tanrı’ya bile inananmayan, toplumda bir yer edindiğinde kendisi olmaktan çıkan bir adama dönüştürmüştür. Öfke ve yıkımın öznesi olan Aydın’ın travmalarının kaynağı olarak toplumsal yapıdaki bozukluklar gösterilmiştir.

Eserin ilerleyen bölümünde arkadaşlarının desteğiyle fabrika işçisi

olan Aydın'ı işçilerin hak arayışı eylemlerine dâhil olurken görüyoruz. Depresif ve dünyadan kopuk hâli devam etse de haksızlık ve adaletsizliğe karşı durma çabası içindedir. Ancak yine yaşadığı dünyada kendini diğer insanların yerini konumlandıramayan bir Aydın vardır. Zenginlerin -toplumun ezen kesimi olarak- yeni Aydın'lar üretmesi, onların varlığının devamına bağlı olacağını gibi çarpık bir düşüncede olan Aydın, fabrikada çıkan isyanda karısını yoldan çıkararak adamdan intikamını alabileceksen dengersiz bir tutumla onu korur. Sonra kapitalizmin en önemli çarkı olan fabrikayı yakmaya başlarlar ancak yine dengersiz bir karar verip son anda vazgeçer. Kapitalizme ve burjuva ahlakına karşı etkisiz, tutarsız, sinik, gerçek amacını ortaya koyamayan üstelik pek çok işçinin canına mal olan bir mücadele verirler.

Eserin son sahnesinde genç yaşında kendini bitirmiş, çökmüş bir Aydın vardır. Gençliğinde kendini kabul edemeyerek varoluş savaşı veren, arayış içinde olan, sosyal hayatta da kendine yer edinemeyen, sorumsuz, bencil ve doyumsuz bir karakter olan Aydın, artık hastalıklı yalnızlığının ve sevilme, onaylanma ihtiyacının farkındadır ve artık karısına olan hasretini ve bitmeyen aşkını itiraf ederek tüm pişmanlığını ve acılarını göstermiş olur. Ancak artık kendini tamamıyla ortaya koyabilmenin Aydın'ın gelişimine bir katkısı olmaz, onu bekleyen acı son değişmez ve karakter -eserin başında belirttiği gibi- var olma arayışına intiharla son verir.

Eserde Aydın'ın bireyselliğiyle dönemin aydınlarının bireyselliği de eleştirilmiştir. Cabbarlı'nın toplumsal değerlerle çatışmanın faydasızlığını ortaya koymaya çalıştığı da söylenebilir.

Gültekin

Gültekin, eserin en fazla değişim ve gelişim gösteren karakteridir. İlk sahnelerde kendisini kocasını mutlu etmeye adanmış, masum ve mütevazı bir kadın olarak karşımıza çıkar. Esasen o dönem için toplumun saygısını kazanacak pek çok niteliğe sahiptir. Çevresindeki erkekleri âşık edecek kadar güzel, sonradan fakir düşse de varlıklı bir aileye mensup, eğitilmiş, kültürlü, zarif bir kadındır. Bunca üstün özelliklerine rağmen yoksul ve sıradan bir genç olan Aydın'la aşk evliliği yapar ve bu evliliğin getirdiği sıkıntıları kabullenir. Ancak bu evlilik maddi zorlukların yanı sıra Aydın'ın dengersizliğiyle Gültekin'in evlenmeden önceki tüm öz güvenini, neşesini hatta yaşama sevincini elinden almaya başlayan, onu gittikçe artan suçluluk duygusuyla bir cendereye dönüşmek üzeredir. Büyük bir aşkla evlendiği Aydın'ın zamanla soğuyan davranışlarının nedenini kendisinde arayarak kocasını mutlu etmeyi bilmeyen, cahil bir kadın olmaya bağlar. Yine de yapıcı yaklaşarak bu konuda kitaplardan hatta Rus kadınlardan öğrenip kendisini geliştirmeye çalışacağını söyler.

Gültekin, eğitilidir ancak bir mesleği yoktur. Yoksul, hasta ve işsiz kocasına destek olmak için Devlet Bey'in karısına ders vererek para kazanır. Muhafazakâr olmayan Gültekin, elbiseleri eski olduğu için çarşaf giymektedir. Buna rağmen önceki zengin hâlini, salon partilerinde şıklığı ve elmaslarıyla parladığı günleri özlemediğini söyler.

Gültekin, Devlet Bey'in aşk teklifiyle kendisini aşağılanmış hissedip kesin biçimde reddeder. Hatta Aydın'ın hastalığını ve yaşadığı sıkıntıları anlatıp onlara acıması ve onlarla uğraşmaması için yalvarır. Ancak Gültekin, Büyükhanım'ın ona zenginliğin nimetlerini hatırlatması ve kocasının işten çıkarıldığını öğrenmesiyle ahlaki değerleriyle maddiyat zaafı arasında yaşadığı çatışmayla başa çıkamaz ve Devlet Bey'in teklifini çok üzülerek kabul eder. Aydın'ın sıkıntılarını aşması için yasak ilişkiye başlayan Gültekin'in mutsuzluğu o kadar artar ki artık Aydın'la bile ilgilenmemektedir. Sürekli vicdan azabıyla yaşayan Gültekin, kimsenin yüzüne bakamaz hâle gelir ve büyük bir boşluğa düşer.

İhaneti sezmeye başlayan kocasıyla yüzleşmek zorunda kalan Gültekin, çok derin bir pişmanlık yaşar ve Devlet Bey'le konuşarak ayrılmaya çalışır. Konuşma sonunda Devlet Bey'in onu zorla öperken Aydın'ın onları görünce düşüp kalması evliliklerinin ve mutluluklarının sonu olur. Kocasından ayrılıp başka bir eve çıkar ve ders vermeye başlar. Ancak yine de Devlet Bey'le ilişkisine devam eder. Bu sahnelerde Gültekin'in psikolojik durumuna ilişkin bir şey öğrenmek mümkün olmamaktadır.

Daha sonra Gültekin, Devlet Bey çağırdığı için içkili mekân olduğunu bilmeden gittiği meyhanede üç yıldır görmediği Aydın'a rastlar. Aydın'ın onu meyhanedeki fahişelerle bir tutması, ona içki içirmeye çalışması hatta onun namusunu satmaya kalkması gibi kadınları isyan ettirecek hakaretlerde bulunmasına karşın Gültekin'in cılız itirazları şaşırtıcıdır. Bu ağır hakaretleri, Gültekin'in intihara sürüklenişinin başlangıç noktası kabul edebiliriz. Çünkü Gültekin iki kere intihara teşebbüs eder ancak başarılı olamaz.

Son sahnede Gültekin'in bitkin ama kararlı duruşuyla Aydın'la vedalaşmasına tanık olunmaktadır. Sefil ve zavallı hâldeki Aydın'a derin bir pişmanlıkla, çok âşık olmasına rağmen gençliğinden, tecrübesizliğinden ve iradesizliğinden ötürü büyük hatalar yaptığını açıklar. Namusunu kaybetmiş bir kadın olarak elde ettiği tüm maddi şeylerin kendisi için yalnızca utanç ve ıstırap kaynağı olduklarını söyler. Karanlık, küçük ve mahzun evini ömrünün kısa süren mutlu anlarının bir hatırası olarak nitelendirmektedir.

Hatalarıyla yüzleşebilen, vicdan muhasebesi yapan ve af dileyen Gültekin samimiyeti ve masumluğuyla yücelir, Aydın'ın aşkını yeniden kazanır. Hatta Aydın yeni bir hayata başlamayı teklif eder. Gültekin çok mutludur ancak Aydın'ın aşkına cevap son bir ikilem yaşar. Zehir içerek geldiğinden

Aydın'ı son kez olsun öpemez. Aydın'dan son kez af diler, Aydın başlarına gelen tüm felaketler için parayı suçlamaktadır.

Devlet Bey

Eserde para egemenliğine dayalı kapitalizmin, düzenin efendilerinin ve bozuk burjuva ahlakının en önemli temsilcisi Devlet Bey'dir. Ayrıca toplumun kadına bakış açısının eleştirisi de bu onun üzerinden yapılmaktadır. Devlet Bey, milyoner bir babanın oğlu, yakışıklı, genç bir adamdır. Ancak para ve paranın verdiği güce tapan Devlet Bey, paranın her sorunu çözeceğine, her kapıyı açacağına inanmaktadır. Para gücünün yetmediği yerde hemen yalana, iftiraya, komploya başvurmaktan çekinmeyen, ah-laksız ve vicdansız biridir. Aydın'a maaş ve makam sağlamak, ona pahalı hediyeler almak, onu arabayla gezdirmek, ona âşık olduğuna ve hak ettiği hayatı yaşatacağına dair ikna konuşmaları yapmak gibi manipülatör davranışlarda bulunan Devlet Bey, âşık değildir, gerçekte sadece Gültekin'i elde etmek istemektedir. Onun haysiyet ve itibarını düşünmeden arkadaşlarıyla iddialara girer, onu meyhaneye getirtip küçük düşürür.

Devlet Bey, düzenin efendilerinden biri olarak işçilerin hak arama mücadelesini kırmak için uzlaşmayı kabul etmez ve işçileri işten atmak ya da fabrikayı kapatmak gibi zalim yöntemlere başvurur. Hatta üç kuruluş için ömürlerini, sağlıklarını veren ancak patronlarca değer görmeyen işçilerin öldürülmelerine bile göz yummaktadır.

Devlet Bey eserde durağan bir tiptir. Olumlu ya da olumsuz gelişme göstermez.

Surhay

Toplumdan kendini dışlayan Aydın'ın tek arkadaşıdır. Üniversite okumuştur. Aydın'ı seven ve koruyan iyi kalpli, yardımsever ve cefakârdır. Gültekin'e âşık olunca onunla konuşması için Aydın'la tanıştırır ancak onlar birbirine âşık olunca duygularını kalbine gömüp dostluk çerçevesinde görüşmeye devam eder. Bütün zor zamanlarında Aydın'a destek olur.

Duyarlı, olgun ve karakter sahibi olan Surhay, işçilerin mücadelesine destek verir ve onları bilinçlendirmeye çalışır. Ancak eserde orta sınıfta temsil eden Surhay'ın hem hak arama mücadelesini başlatıp hem de işçiler can verince kritik bir anda kaçıp gitmesi, işçi sınıfının orta sınıfa çok da güvenmemesi için verilen bir ders gibidir.

Büyük hanım

Devlet Bey'in sonradan görme, cahil karısıdır. Kocasının zenginliğiyle Gültekin'e gösteriş yapar. Eserdeki en önemli işlevi, Devlet Bey'le Gültekin'in ilişkisini öğrenince bunu kocasıyla konuşmadan Aydın'la konuşup

şehirden gitmeleri için para teklif etmesi, kabul ettiremeyince kocası gibi tehdit ve şantaja başvurmasıdır.

Balahan

Cabbarlı, Balahan'la ilgili eserin kişiler bölümünde tesadüfen zengin olmuş, sonradan görme, cahil ve kaba bir adam olduğu bilgisini vermiştir. Devlet Bey'in arkadaşlarından geveze, ölçüsüz, parasına güvenen bir adamdır.

Nevruz Bey

Cabbarlı, Nevruz Bey'i servet içinde büyümüş, otuz beş yaşında, güzel konuşan ve ağır başlı bir adam olarak tanıtmıştır. Gençliğinde Gültekin'e âşıktır ancak karşılık görmemiştir. Gültekin'in Devlet Bey'in eline düşmesine şaşırır ve ona acır. Susanna için yapılan açık arttırmaya o da katılır.

Mirza Cevat

Yazar tarafından kırk beş yaşında, eski kafalı ve dalkavuk bir yazar olarak tanıtılmıştır. İçki âlemini sahnesini güzel şiiirlerle zenginleştirir. Kadınlara hayli düşkündür.

Pirkulu

Cabbarlı, yirmi sekiz yaşında, sert tabiatlı, sağlam kişilikli bir işçi olarak tanıtmıştır. Parasızlıktan hasta kardeşine doktor getiremeyen Pirkulu, grevi başlatanlar işçilerdendir. Devlet Bey'e de ilk o karşı çıkar. Polislerle çıkan çatışmada ölür.

Selim

Yazarın kırk beş yaşında, korkak, hizmet etmeye can atan ve temiz kalpli bir işçi olarak tanımladığı Selim, başlarda greve destek verirken sonra Devlet Bey'in yanında yer alır. Kimseye zarar gelmesini istemez bu nedenle tutarsız davranmaktadır ancak sonunda o da işçi arkadaşlarıyla birlik olur ve çatışmada ölür.

İlyas

Surhay'ın işçi arkadaşıdır.

Susanna

Gece hangi erkekle kalacağını tespit etmek için Aydın'ın açık arttırma düzenlediği Rus fahişedir.

Konsomatris

Gazino sahnesinde Devlet Bey'in kolunda içeri girer.

İşçiler

Eserin kişiler bölümünde belirtilmemiş direnişe katılan işçi figüranlar bulunmaktadır.

Mekân

Eserde dış mekânla ilgili tam bir bilgi verilmemiştir. Diyaloglarda geçen bilgilerden Cabbarlı'nın yaşadığı Bakü'nün 1920'lerdeki şehir hayatına uygundur. Birinci ve ikinci perde, Aydın'la Gültekin'in evinde geçer. Evin dekoru için Cabbarlı yoksulluğu belli edecek biçimde döşenmesini, sol duvarda Gültekin'e ait büyükçe bir fotoğraf, bir köşede üzerinde tar duran bir dolap, sağda bir sehpa olmasını belirtmiştir. Üçüncü perde, bir meyhanenin locasında geçmektedir. Yazar, gerçekçi olması için locanın gazinoya açılan ve yarısı perdeyle örtülmüş kapısının aralığından sahne, şarkıcı vb. görünmesi gerektiğini belirtmiştir. Locada da bir içki masası kurulacaktır. Dördüncü perdede dekor, bir fabrikanın demir atölyesidir. Sahnede makine ve tezgâhlar olmalıdır. Beşinci perde, tekrar Aydın'la Gültekin'in evinde geçer fakat bu sahnede her şey eski ve solgundur. Gültekin'in resmi yerde, bir duvara dayanmış hâldedir. Odanın ay ışığıyla aydınlanacağı belirtilmiştir.

Zaman

Eserin dış zamanı, yazarın eseri kaleme aldığı 1920'lerdir. İç zamanı değerlendirildiğinde ilk sahnelerin bazılarında zamanın günlük ilerleyişleri olduğu görülür. Perde aralarında ise zamanda, ileriye sıçramalar yapılmaktadır. I. perdeyle II. perde arasında üç ay geçtiği yazılmıştır. Gültekin'in repliğiyle izleyiciye de duyurulmuştur. II. perde ile III. perde arasında dört yıl vardır. Bu süre Devlet Bey'in repliğiyle izleyiciye duyurulmuştur. III. perde ile IV. perde arasında da dört yıl bulunmaktadır. Bu süre farkı da Surhay'ın repliğiyle izleyiciye duyurulur.

Sonuç

Cabbarlı, 1921 yılında, *Aydın*'ı gerçekçilik akımı ışığında, toplumsal çatışmaların bireylerin üzerindeki etkilerini yansıtmayı amaçlayarak yazmıştır. Toplumsal çatışmaları dönemin anlayışına da uygun olarak Bakü'de yaşadığı hayatı gözlemleyip insanların travmalarını acı bir aşk hikâyesine sarmalayarak işçi sınıfın gerçeklerini ortaya koyan Cabbarlı'nın kapitalizm düzeninin efendilerini eleştirme, bunlarla mücadelede halkı eğitmeyi amaçladığı söylenebilir.

Cabbarlı, *Aydın*'da genç bir çiftin büyük bir aşkla başladıkları evlilik hayatlarının maddi sıkıntılar, para gücüne dayalı toplum düzeni ve çıkarıcı insanlar yüzünden çektikleri acılarla mahvolmasını ele almaktadır. Eser-

de, Azerbaycan'daki sosyal durum, kapitalist düzen ve bu düzenin efendilerinin neden oldukları sosyal adaletsizlik, işçi sorunları ve rüşvet gibi konulara da değinilmektedir. Sorunlarla mücadelede eğitimin, insanların bilinçlenmesinin önemi de vurgulanmıştır. Toplumsal sorunlara dikkat çekilmiştir ancak çözüm üretmede başarılı olunamamış, olay dizisi intiharla biten pasif bir sona götürülmüştür.

Eserdeki başkarakter Aydın, eğitilmiş, kültürlü, kendini yetiştirmiş, idealleri olan bir adam olmasına rağmen dengesiz mizacı ve tutarsız davranışlarıyla ne kendini ne karısını ne evliliğini ne de iş hayatını koruyamamıştır. Sorunlar karşısındaki tutarsız hareketleri, dengesiz gelişimi ve kararsız durumu nedeniyle Aydın'ın farklı ve gelişmiş fikir dünyası, eserde gerçek bir işlev kazanamadan kaybolup gitmiştir.

Cabbarlı'nın dönemin Azerbaycan kadınının kimlik sorununu yansıtan bir karakter olarak kurguladığı Gültekin, bir yandan sessiz, her şeyi sineye çeken, sorumluluk sahibi kişiliğiyle geleneksel kadın tipi çizirken diğer yandan eğitilmiş, kültürlü, evleneceği erkeği kendi seçen, para kazanan, evliliğindeki sorunlara çözüm arayan, örtünme gibi konularda özgür kararlar alan çağdaş bir kadın tipi çizmektedir. Hatta -şartlar zorlarsa da- gayrimeşru ilişki kurmaya dahi kendisi karar vermektedir.

Cabbarlı, toplumsal tabulara bireysel savaş açmanın temeldeki ana problemleri değiştiremeyeceğini ve bu tutumun yalnızca kişinin kendini tüketmesine zemin hazırlayacağını, Aydın ve Gültekin'e yaşattıklarıyla âdeta ispat etmeye çalışır. Bu iki karakteri, yüceltme-değersizleştirme çelişkisindeki aşk ilişkileri, büyürken sorunlu çevre ilişkileri, onaylanma arzusu, kıskanma ve kıskanılma ile biçimlenen ilişkileriyle ele almıştır. Diğer karakterlerde ise klasik tiyatro anlayışına uygun olarak iyi ve kötü karakterler arasında bir kutuplaşma göze çarpmaktadır. Devlet Bey, Büyükhannım, Kurban, Balahan, Nevruz Bey, Mirza Cevat ve Susanna karakterleri eserin kapitalist anlayışta olan ve insanları sömüren kişilerini; Surhay, Pirkulu, Selim ve İlyas ise bunlara karşı yaşam mücadelesi veren sınıfı temsil etmektedirler.

Aydın ve Gültekin, aslında yazarın büyük bir coşkuyla ulaşmak istediği modern toplum hayatının dışında kaldığı için trajik sonlara mahkûm karakterlerdir. Cabbarlı, *Aydın* eseri vasıtasıyla izleyiciyi daha farklı düşünen ve yaşayan bir Azerbaycan toplumu olma gerekliliğine inandırma amacına da hizmet etmiştir. Modernleşmenin gereği olduğunu düşündüğü ilkeleri, yararlı olmak amacıyla halkın çok kolay anlayacağı bir yolla yani tiyatroyla halka iletmeye çalışmıştır.

Kaynakça

- Ahmadov, H. (2020). *Abdurrahim Bey Hakverdiyev ve Çağdaş Azerbaycan Tiyatrosu*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Ahmedov, R. (2019). “Türkiye’de Modern Azerbaycan Edebiyatına Dair Araştırmalar”. *Her Boydan Dünya Edebiyatından Şiir ve Yazılar*. İstanbul: Anadolu Yazarlar Birliği Yayınları.
- Akpınar, Y. ve Ağca, F. (2012). “Azerbaycan’da Tiyatro (XX. Yüzyılda Oluşumu ve Gelişmesi)”. *Çağdaş Türk Edebiyatları I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aksay, S. (2007). *Cafer Cabbarlı’nın Drama Eserleri Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cabbarlı, G. (2002). *Cəfər Cabbarlı Seçilmiş Əsərləri [Mətn]: 3 Cildə (I)*, Bakı: QAPP-Poliqraf.
- Ceylan, M. (2016). *Türk ve Dünya Edebiyatında Öldürülen Şairler II*. Ankara: Gülce Edebiyat.
- Hacıyeva, A. (2016). “Abdulla Şaiqin Dərsliklərində Ümumtürk Mədəniyyətinin Təhlili və Qiymətləndirilməsi”. *I Türkoloji Qurultayın 90 İlliyinə Həsər Olunmuş “Türkoloji Elmi-Mədəni Hərəkətdə Ortaq Dəyərlər və Yeni Çağırışlar” Mövzusunda Beynəlxalq Konfransın Materialları (I Hissə)*. Bakı.
- Kaplan, M. (2017). *Azerbaycan Edebiyat Muhitinde Təvfik Fikret*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Nebiyev, B. (2007). “Azərbaycanın Ədəbiyyat Elmi Mühacirətdə”. 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri (Cilt III)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Nutku, Ö. (2001). *Dram Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Özakman, T. (2004). *Oyun ve Senaryo Yazma Tekniği*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Rüstəmli, A. (2005). *Cəfər Cabbarlı Əsərləri Dörd Cildə (II. cild)*. Bakı: Şərq-Qərb.
- Uygur, E. (2002). *Cafer Cabbarlı’nın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uygur, E. (2004, Nisan). “Azerbaycanlı Şair ve Yazar Cafer Cabbarlı”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi-Turkish Journal of Social Research*, 1, 9-33.
- Yagublu, N. (2015). *Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.

Extended Summary

Jafar Jabbarli is very popular and important person in Azerbaijan. He has been investigated and researched a lot. In order to better understand his meaning and importance in Azerbaijani literature, he has been commemorated. His house has been turned into a museum. Recognition of his works and translation into Turkey Turkish are also important to be examined.

Jabbarli is one of the important literary figures of Azerbaijani literature. In general, he has poems, stories and dramas dealing with topics such as love, patriotism, freedom, equality and justice, individual rights, women's issues, gender equality, public education, reaction and religious abuse, and theatre problems. Moreover, he started to write his works when he was only sixteen years old, during his poverty years.

Prof. Dr. Erdoğan Uygur who has the most detailed study in Turkey, divides Jabbarli's literary activities into three main periods. The first period is up to 1920, including the independent Azerbaijan period. The second is the Soviet era, when the Bolsheviks came to power in Azerbaijan and then, within the framework of the reconstruction policy of the Communist Party, the evolution and even the breakdown in art and literature was observed in the intellectuals. The third is the maturity period since 1927, when it deals with more realist issues aimed at the cultural development of society.

Jabbarli's work titled as *Aydın* can be regarded as the play that best represents the second period of the author's literary personality. *Aydın*, one of the early examples of Azerbaijani theatre, has the characteristics of the early 20th century Azerbaijani theatre. In addition, the language and views of the period are presented with philosophical presentations in the *Aydın* drama.

Jabbarli aims to deal with the problems of education, social relations and workers' rights in Azerbaijan society due to ignorance. He carried the reflections of these problems on individual life with a critical style on the stage. Cafer Cabbarlı tried to reflect the social problems with the eyes and language of the people in his works. The author always defends the principle that "art is for society". He criticizes the literary figures who adopt the "art is for art" approach. According to the author, everything is for the good of society. Therefore, the language of his works is also the language of the society he lives in. According to him, being understood correctly is one of the most important elements.

In this study, it is necessary to emphasize the importance of the recognition of Jafar Jabbarli in order to evaluate both Turkish literature and cultural history as well as Azerbaijani literature and cultural history. In this study, it is aimed to evaluate the literary power of Jafar Jabbarli in the field of Azerbaijani theatre, reflections of his ideas on Azerbaijani intellectuals, and his contribution to the cultural and social life of the Azerbaijani people in the analysis of his drama *Aydın*.

In this study, the subject, theme, and the sequence of events - with all main and intermediate nodes - of the drama named *Aydın* were evaluated. As far as possible, the characters were evaluated in terms of their physiological aspects,

life views, tendencies, stereotyped behaviour, if any, originality, relationship with other characters, activation of the work and its function in bringing the result. The author's technique of showing the extras on similar tasks in a single item was also adhered to. Cabbarlı, who had just begun to produce works in the stage language at that time, conveys all the details to the audience with monologues and dialogues with very long sentences in his work, which is due to his lack of drama writing training yet; There are some mistakes in intermediate texts, such as interfering with the direction of the work by giving too many instructions to the director and the actor.

Cabbarlı reveals his strong poetry in his work. In the work, he enriched the text with poems, metaphors, ghazals and songs that reflect the understanding of classical or folk poetry according to the characteristics of the characters he wrote.

The dominant theme in the work is love. In addition to love, there is an orientation in the work to elements such as poverty, betrayal, resistance to capitalism and the superiority of love over materiality.

Cabbarlı deals with the destruction of the marriage life of a young couple in Aydın, which they started with great love. Then their relation changed due to financial difficulties, social order based on money power and self-interested people. In the work, the social situation in Azerbaijan, the capitalist order and the social injustice caused by the masters of this order, worker problems and bribery are also mentioned. The importance of education and raising awareness of people in dealing with problems is also emphasized. Social problems were pointed out, but failed to produce solutions, and the series of events was taken to a passive ending, ending with suicide.

Jabbarlı also served the purpose of convincing the audience of the necessity of being an Azerbaijani society that thinks and lives differently through this work. The principles that he thinks are necessary for modernization, in a way that the public can easily understand in order to be useful. He tried to communicate with the public through the theatre.

